

21. YÜZYILDA TARİHYAZIMI VE TARİHÇİLİK ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Hazal PAPUÇÇULAR**

Öz

Popülizm, otoriterleşme ve sağın yükselişiyile dünya siyasetinde gerçekleşen dönüşümler, günümüzde sosyal bilimcilerin en sık tartıştığı meseleler haline gelmiştir. Öyle ki, sosyal bilimcilerin birçoğu dünya siyasetinin, iktisadının, toplumlarının ve dolayısıyla da bunları inceleyen bilimlerin yeni bir paradigmanın eşliğinde olduğu konusunda hem fikir görünmektedir. Buradan hareketle bu makale böylesi bir dönemde ortaya çıkan veya önem kazanan tarihyazımı akımlarını analiz etmektedir. Bu bakımdan, bu çalışma küresel düzen ve tarihyazımı arasındaki bir tezadı da ortaya koymaktadır. Zira, son on yıllık dönemde tarih yazımı, dünyaya damgasını vurmakta olan ideolojilerin aksine, parçalanmadan ziyade 1990'larda dahi görülmeyen bir globalleşme trendi göstermektedir. Küresel tarih (global history) ve ulus-ötesi tarih (transnational history) alanında verilen eserler giderek artarken, bu alanlar uluslararası ilişkiler tarihi (international history) ve/veya diplomasi tarihi (diplomatic history) gibi geleneksel alanları da dönüştürmektedir. Tarihçiler bir taraftan bir devleti, toplumları ya da devletler arasındaki ilişkileri ortaya koymaya devam ederken, diğer taraftan giderek daha fazla araştırmacı daha geniş kavramlarla ve sınırları aşan meselelerle uğraşmaya başlamıştır. Çevre tarihi (environmental history), duygular tarihi (emotional history) ve nöro-tarih (neuro-history) de son dönemde daha çok önem kazanan alanları oluşturmaktadır. Bu çalışma, tüm bu alanların gelişimini mevcut literatür üzerinden aktarırken aynı zamanda son yıllardaki teknolojideki ilerlemelerle tarihin yönteminde de birtakım değişiklikler olduğunu belirtmektedir. Bu gelişmelerin yanında, gerçek sonrası dönem olarak adlandırılan bu dönemin ve içinde bulunulan Covid-19 pandemisinin tarihyazımına ne derece etki edebileceği analiz edilmektedir. Sonuç olarak bu makale, tarihyazımı literatüründeki dönüşümleri ve yeni tartışmaları ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihyazımı, Küresel Tarih, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Çevre Tarihi, Dijital Tarih.

* Bu makale 26-28 Kasım 2019 tarihlerinde Türk Sosyal Bilimler Derneği, 16. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi sunulan "21. Yüzyılın Dönüşen Dünyasında Tarihçilik ve Tarihyazımı" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

** Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, h.papucular@iku.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-2035-133X>.

AN ANALYSIS OF THE TWENTY-FIRST CENTURY HISTORIOGRAPHY

Abstract

In the recent period, the transformations in the world, especially as a result of rising populisms, authoritarianism and the right-wing ideologies, have been popularly discussed by the social scientists. Majority of them agree with the idea that the politics, economics, and societies as well as the sciences are on the eve of new paradigms. In this respect, this article analyzes the new approaches in historiography that emerged or gained popularity in the 21st century. It actually puts forward a paradox. Despite the rise of the aforementioned ideologies, historiography has globalized in the last decade rather than showing the signs of fragmentation, on a level that could not been experienced even in the 1990s as the golden years of globalization debates. As a result, in the 21st century, the number of the academic works on global history and transnational history have been increased. Likewise, these two areas have influenced the most traditional fields in the discipline such as diplomatic history and/or international history. Historians, while keeping on writing the states, societies and the relations between them, also deal with broader concepts and issues transcending the borders. For instance, the fields such as environmental history, history of emotions and neuro-history have gained importance in historiography. This article explains these areas based on the existing literature. It also draws attention to the changing methodology in history writing as a result of the developing technologies. Besides, it analyzes the possible impacts of the post-truth age as well as the Covid-19 pandemic on historiography. Thus, this study aims to show the transformation and new debates on historiography.

Keywords: *Historiography, Global History, History of International Relations, Environmental History, Digital History.*

Giriş

Ünlü tarihçi Eric Hobsbawm, Birinci Dünya Savaşı ile başlayıp Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ile biten “kısa” 20. yüzyıl anlatısına *Aşırılıklar Çağı* ismini koymuştu (Hobsbawm, 2008). Tarihçiler, Hobsbawm'ın deyimiyle aşırılıkların ve felaketlerin yaşandığı 20. yüzyılla karşılaştırdıklarında 21. yüzyılın ilk yirmi yılını nasıl adlandıracakları konusunda henüz hem fikir değiller. Buna rağmen, yeni milenyumun ilk iki on yılının tuhafılık, karışıklık ya da bir nevi delilik çağı olmaya aday olduğu söylenebilir. Bir taraftan teknolojideki gelişmeler; dijitalleşme, yapay zekâ ve uzay çalışmaları diğer taraftan bu yüzyılın özellikle ikinci on yılına damgasını vuran artan popülizm ile gerçek sonrası (*post-truth*) olarak adlandırılan olgu, bize 21. yüzyılın öncülünden daha zor bir biçimde adlandırılabilceğine dair işaretler vermektedir.

Modern bir disiplin olarak geçmişi 19. yüzyıla giden Tarih, 20. yüzyıl boyunca dünyada gerçekleşen büyük siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümlerden etkilendiği gibi, 21. yüzyılın getirdiği yenilik ve yapısal değişimlerden de etkilenmektedir. Bu bağlamda bu makale, bu etkileşimi, bir

başka deyişle, 21. yüzyılda tarihyazımında ortaya çıkan değişimleri inceleyecektir.

Öncelikle, 21. yüzyılın ikinci on yılında kendisini tüm dünyada hissettiren popülizm dalgasına ve henüz bilimsel olarak ortaya tam olarak koyulmasa da yükseldiği düşünölen milliyetçiliklere rağmen tarihyazımı ele aldığı konular bakımından globalleşme trendine girmiştir. Globalleşmenin geleceğinin ciddiyetle tartışıldığı böylesi bir dönemde, küresel tarih (*global history*) ve ulus-ötesi tarih (*transnational history*) giderek popüler hale gelmektedir. Bu değişim, disiplinin en geleneksel alanı olarak uluslararası ilişkiler/diplomasi tarihini (*diplomatic history*) de değiştirmiştir. Bu bakımdan küresel tarih bu çalışmanın önemli bir alt başlığını teşkil etmektedir.

İkinci olarak bu bölüm, ortaya çıkışı 20. yüzyıl olsa da 21. yüzyılda önem kazanmış bazı alanların tarihyazımındaki yükselen yerini ortaya koyacaktır. Kuşkusuz bunun en önemli örneğini, hem küresel ısınma tartışmalarının hem de insan-sonrası teorinin (*post-human theory*) önem kazandığı günümüzde çevre tarihi (*environmental history*) oluşturmaktadır. Buna nöro-tarih (*neuro-history*) ve buna bağılı olarak gelişen hislerin tarihi (*history of the emotions*) de eklenebilir. Bu çalışma ayrıca, dijital tarihin, (*digital history*) internet teknolojilerinin günlük hayatın ayrılmaz bir parçası oluşuyla tarihsel kaynak ve bilginin yayılmasına ivme kazandırışını da inceleyecektir. Bu durumun tarihin ve özellikle tarihsel kaynakların daha geniş kitlelere ulaşımında kolaylıklar sağlaması kadar, gerçek sonrası dönem (*post-turth age*) koşullarında yalan bilginin dolaşıma sokulmasını da beraberinde getirdiği vurgulanacaktır. Böylece kökeni çok eskiye giden “sözde tarih”in (*pseudo-history*) eskisinden daha hızlı bir nitelik kazandığı belirtilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise, Aralık 2019’da başlayarak tüm dünyaya yayılan Covid-19’un tarihyazımına olabilecek etkileri incelenecektir. Sonuç olarak tarih disiplininin 20. yüzyılda olduğu gibi, 21. yüzyılda da paradigmatik değişikliklerden geçtiği ortaya konacaktır.

1. 20. YÜZYIL TARİHYAZIMINA KISA BİR BAKIŞ

21. yüzyıl tarihyazımında ne gibi değişiklikler meydana geldiğini daha iyi kavramak için disiplinin 20. yüzyılda deneyimlediği evreleri gözden geçirmek gerekir. Tarih, farklı geleneklerle yüzyıllardır yazılmakla beraber akademik ve deyim yerindeyse “profesyonel” bir disiplin oluşunu 19. yüzyıla borçludur. Bunda kuşkusuz bu yüzyıla damgasını vuran pozitivizm ve buna bağılı olarak tarihin de “bilimsel” bir metodoloji ile incelenmesi, yani çoğunlukla birincil kaynaklar üzerinden şekillendirilmesi gerektiğini savunan görüş oldukça önemlidir (Iggers ve Wang, 2013: 120-122). Alman tarihçi Leopold von Ranke’nin adıyla – *Rankeci tarih anlayışı* olarak anılan bu tarihyazımı biçimi çoğunlukla olaylara bakan, liderlerin tarihini önemseyen ve (ulus) devlet birimi üzerinden analiz yapan geleneksel Avrupa-merkezci bir siyasi tarih anlatısıydı.

Sadece devleti ve olayları anlatan bu anlayış tarihyazımına hâkim olmaya uzun yıllar devam etti ancak 20. yüzyılla birlikte çokça eleştiriyeye uğradı. Bu eleştirilere göre, çoğunlukla devletler arası olayları ele alan siyasi tarihin odak noktası çok dardı ve tarihsel dönüm noktaları için çok önemli bazı iktisadi ve sosyal yapıları gözden kaçıırıyordu (Iggers ve Wang, 2013: 158-159). Oysaki Rankeci tarihin de savunduğu nesnel bilim için sebep-sonuç ilişkilerini analiz etmek de yöntem kadar önemliydi. Bu düşünce özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra farklı anlayışları beraberinde getirdi ancak tarihyazımındaki en belirgin paradigma değişikliği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşti.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki iki eğilim tarihyazımı açısından oldukça önemlidir. Bunlardan bir tanesi nicel çalışmaların tarihyazımında, özellikle tarihsel nüfusbilim ve iktisadi tarih gibi alanlarda artan rolüydü (Iggers, 2000: 44-45). Bu dönemde, tarihin giderek bir sosyal bilim niteliği kazanması gerektiği birçok tarihçi tarafından savunuldu. Bu noktada siyasi tarihe karşı çıkan sosyal tarihin yükselişine paralel olarak, geleneksel sosyolojiye karşı çıkan tarihsel sosyolojinin de tarih çalışmalarına katkı sunduğu belirtilmelidir (bkz. Skocpol, 1987).

Bir diğer eğilim ise, metodolojiden ziyade içeriğe ilişkindi. Artık sadece olaylara, kişilere ve devletlerarası ilişkilere odaklanan siyasi tarih yerine, büyük anlatılara yönelen toplumsal ve iktisadi tarih de tarihyazımında hâkim konuma erişmeye başlamıştı. Bu bağlamda iki ekolü özellikle zikretmek gerekiyor. Bunlardan biri adını ünlü Fransız dergisi *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations*'dan alan Annales ekolüydü. Aralarında Febvre, Bloch, Braudel gibi önemli tarihçilerin bulunduğu ekol birkaç jenerasyondan oluşuyordu. Bu sebeple jenerasyonlar arasında belirgin farklılıklar ve hatta çatışmalar vardı (bkz. Burke, 1990: 109). Ancak tüm bu farklılıklarına rağmen Annales, siyasi tarihe meydan okuyarak coğrafi ve iktisadi yapıların önemine vurgu yapmış, modernitenin çizgisel zaman anlayışına karşı çıkmıştı. Annales kadar önemli bir başka akım ise Marksist tarihyazımıydı. Avrupa düzeyinde düşünüldüğünde bu ekol Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinin dışında özellikle İngiltere'de önemliydi. Maurice Dobb, Christopher Hill, Eric Hobsbawm ve E. P. Thompson gibi tarihçiler *İngiliz Marxist Tarihçiler* ekolü olarak üretici güçlerin, kapitalizm ve sınıfın tarihin belirleyicileri olduğunu savunup sosyal ve iktisadi tarih alanında önemli eserler verdiler (bkz. Kaye, 1995). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan toplumsal tarih ve büyük anlatı 1970'lerden itibaren kültüre ve insan etmenine (*agency*) yönelmeye başladı. Bu, yeni paradigmanın ayak sesleriydi ve hem Annales hem de Marksist tarih yazımı bu dönüşümden etkilenmeye başlamıştı. Örneğin, İngiliz Marksist tarihçi E.P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'nda kültürün ve aynı zamanda insani süreçlerin de altını çiziyordu (Thompson, 2012).

1980 sonrasında ise tarihyazımı önemli ölçüde post-modern teorilerden etkilendi. Post-modernizm ve post-yapısalcılık tarih disiplinine önemli değişiklikler getirdi. Bunlardan bir tanesi, 19. yüzyıldan itibaren

disipline hâkim olan bilimsel yaklaşımın reddiydi. Lawrence Stone, 1979 yılında yazdığı çok ses getiren makalesi “The Revival of the Narrative”de (Anlatının Dirilişi) devlet arşivlerinden yararlanan Rankeci tarih anlayışını da sosyal bilim metodolojisi uygulayan toplumsal tarih anlayışını da eleştirerek hem insan hem de küçük grupların zihniyetinin geçmişi oluşturmada önemli olduğuna dikkat çekmişti (Stone, 1979: 4-8). Tarih geçmişi nesnel bir gerçeklik olarak anlatamazdı zira tamamen metinseldi (Thompson, 2004: 72-73). Benzer şekilde, tarihin öznesi büyük toplumsal yapılardan sıradan insanlara, kültürlere ve sesi daha az çıkan gruplara doğru bir değişim gösterdi. Mikro tarih, cinsiyet ve madun çalışmaları (*subaltern studies*) disiplindeki ağırlığını arttırdı.

Burada incelenen tarihyazımı gelenekleri farklı dönemlerde disiplinde hâkim paradigma hâline gelse bile, hiçbirini ortadan kaldırmadı. Sadece, belirli dönemlerde dünya çapında ortaya çıkan dönüşümler bazı alanları diğerlerinden daha çok öne çıkardı. Tarihciler, farklı geleneklerde eserler vermeye devam ederken bazıları aynı çalışmada farklı yaklaşımlardan belirli ölçüde yararlandılar.

2. 21. YÜZYILDA KÜRESELLEŞME OLGUSU VE TARİHYAZIMI

2.1. 21. Yüzyılda Küreselleşme Tartışmaları

1980’lerden itibaren sıklıkla zikredilen küreselleşme olgusu Soğuk Savaş’ın bitimiyle beraber sosyal ve beşerî bilimlere neredeyse damgasını vurdu. 2006 yılında küreselleşme tarihi üzerine yazdığı makalede Michael Lang, küreselleşme ile ilgili yazının ve bu yazına verilen atıfların hızla artmaya devam ettiğini fakat hiçbirinin kavramı açık olarak tanımlamadığını, küreselleşmenin deyim yerindeyse karmaşa ifade ettiğini söylemektedir (Lang, 2006: 899). Ancak tüm bu karmaşaya rağmen, genel ifadeyle insanların, metaların ve düşüncelerin dünya çapında serbestçe dolaşımına işaret eden küreselleşme, artan iletişim ve ulaşım araçları, çok uluslu şirketlerin yükselişi, Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra kapitalist ekonominin mutlak galip bir konuma erişmesi ve İngilizcenin dünya dili olarak yayılması gibi birçok farklı etmenle analiz edildi (Stearns, 2010: 128-136).

Sınırları ortadan kaldırdığı düşünülen ve ulus-devlete de yeni ve daha ikincil bir rol biçen bu anlayışın 21. yüzyılın ikinci on yılındaki durumu, ilgili literatürde tartışılmaktadır. Bazı akademisyen ve ekonomistler küreselleşmenin sonuna gelindiğine dair düşünceleri sıklıkla dile getirmeye başlamıştır (bkz. King, 2017). Bazıları ise, küreselleşmenin sona erme bile yavaşladığını kabullenmektedir (Olive ve Gracia, 2020). Benzer şekilde birçok araştırmacı, dünyadaki birtakım değişikliklerin küreselleşmenin ortaya çıkardığı problemlerle bağlantısını analiz etme eğilimindedir. Örneğin Andrew Gamble, Dani Rodrik’in *The Globalization Paradox* (Küreselleşme Paradoksu) isimli eserine atıfla, küreselleşme ve neo-liberal ekonomik

politikaların kazananlar ve kaybedenler yarattığını belirtip 2008 krizinden sonra yükselen popülist dalganın kaybedenlerle bağlantısına işaret etmektedir (Gamble, 2019: 32-33). Kuşkusuz küreselleşmenin geleceği ve artan popülizmle bağıyla ilgili tüm savların ilerleyen dönemde daha detaylı analizleri yapılacaktır. Fakat bu çalışmanın konusu açısından söylenmelidir ki 21. yüzyılın ikinci on yıllık döneminde “küreselleşmenin meşruiyeti azalmıştır” (Dimanond, 2019: 6). Bu durum, Mart 2020’den itibaren tüm dünyayı sarsan Covid-19 pandemisinden sonra ise daha da tartışılmalı hâle gelmiştir. Sınırların ve kendi kendine yeterliliğin öneminin vurgulandığı bu dönemde küreselleşmeye duyulan güvensizliğin ve eleştirilerin giderek arttığı söylenebilir (Thangavel, Pathak ve Chandra, 2021: 1-4).

2.2. 21. Yüzyılda Küresel Tarihin Yükselişi

Küreselleşmenin meşruiyetini yitirdiği ve sınırların yeniden önem kazandığı son on yıllık dönemde tarihyazımında gerçekleşen en büyük değişim küresel tarih (*global history*) alanında verilen eserlerin artmasıydı. Aslında alana duyulan ilginin artmaya başladığı dönem küreselleşmenin ivme kazandığı 1990’lardı. Ancak tarihçiler küreselleşmenin ortaya attığı sorularla ilgilenme hususunda sosyal bilimcilerden daha ağırdı (Middell ve Naumann, 2010: 152). Ulus-devletin giderek sorgulandığı bu dönemde ulus-devleti aşan anlatılar yazılsa da küresel tarihin atılım yapması için 21. yüzyılı beklemek gerekecekti. Küreselleşmenin sona erip ermediğinin tartışıldığı günümüzde ise küresel tarih konjonktüre tezat bir biçimde altın çağını yaşamaktadır.

Küresel tarihi nasıl tanımlamak gerekir? Küreselleşme gibi küresel tarihin de tam bir tanımını yapmak oldukça zor görünmektedir. Ancak alanın önemli isimlerinden Akira Iriye, küresel tarihin ulusal sınırları aşarak birbirleriyle bağlantılı meseleleri analiz ettiğini, sadece bir ülke ya da bölge değil dünyanın tümüne ilişkin olguları incelediğini belirtmektedir (Iriye, 2013: 11). Iriye aynı zamanda küresel tarih ile ulusötesi/ulusaşırı tarihin (*transnational history*) küçük farklılıkları olsa da genellikle benzer olduklarını ve birçok akademisyenin iki kavramı birbirinin yerine kullandığını vurgulamaktadır (Iriye, 2013: 11). Bu bağlamda, ulusötesi tarihin de içinde bulunduğumuz dönemde önemli ölçüde geliştiğini söylemek mümkün görünmektedir.

21. yüzyılda küresel tarih üzerine birçok kitap, dergi ve makale basıldı. Alanın önem kazanmaya başladığını gösteren bir başka olgu ise yeni dergilerin ortaya çıkmasıydı. 2006 yılında kurulan *Journal of Global History* ve 2007’de kurulan *New Global Studies* gibi akademik dergiler insanlığın ortak tarihini analiz etmek ya da küresel değişiklikleri ve eşitsizlikleri incelemek gibi hedefler koymuşlardı.¹ Tarihçiler bu dergilerde yaptıkları çalışmalarında ulus-devlet anlatısından uzaklaştı, Avrupa-merkezciliği ya da Avrupa’nın biricikliğini sorguladı, farklı coğrafi bölgeleri karşılaştırdı ve

¹ Bu dergiler için bkz: *Journal of Global History*; <<https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-global-history>> , *New Global Studies* <<https://www.degruyter.com/view/j/ngs>> (ET: 30 Eylül 2019).

göç, nüfus, ekonomi ya da çevre gibi temalar üzerinden dünyanın tümüne ya da büyük çoğunluğuna bakmaya çalıştı (Osterhammel, 2011: 109-111).

Örneğin, alanın en önemli isimlerinden olan Osterhammel, 2014'te yayımladığı kitabı *The Transformation of the World*'de (Dünyanın Dönüşümü) 19. yüzyıl dünyasını – ki bu dünya Avrupa, Amerika ve Asya'yı da içine almaktadır – savaşlar, işçiler, şehirler, ideolojiler ve dinler üzerinden inceleyerek dünyadaki paralel ilerlemelere vurgu yapmıştır (Osterhammel, 2014). Yazarın, Motadel ve Dejung ile 2019'da derlediği bir başka eser *The Global Bourgeoisie* (Küresel Burjuvazi) de imparatorluklar çağında burjuva sınıfının oluşumunu farklı coğrafi örnekleri ile inceleyerek küresel tarihe karşılaştırmalı bir yaklaşımla bakmaktadır (Motadel, Dejung ve Osterhammel, 2019). Tek olgu ya da tek bir tema üzerinden dünyayı inceleyebilen bu yaklaşım aynı zamanda tek bir ürün üzerinden de dünyadaki dönüşümü anlama çabasıdır. *A Thirst for Empire*, (İmparatorluğa Susamışlık) çay endüstrisinin dünyanın küresel zevk ve alışkanlıklarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koyarak hem küresel tarih hem de kültür tarihini aynı potada eritmektedir (Rappaport, 2017). Benzer bir biçimde, savaş tarihi de artık küresel tarih yaklaşımı ile ele alınmaktadır. Örneğin Mikaberidze, Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan Napolyon Savaşları'nın genel olarak Avrupa açısından ele alındığını ancak bu savaşların etkisinin Amerika'dan Güney Afrika'ya, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Endonezya'ya kadar birçok bölgede görüldüğünü anlatan *The Napoleonic Wars: A Global History* (Napolyon Savaşları: Küresel Tarih) başlıklı kitabında Napolyon Savaşları'nın dünya tarihindeki yerinin ancak böyle bir perspektifle anlaşılabilirliğini vurgulamaktadır (Mikaberidze, 2020).

Kuşkusuz küresel tarihin özellikle eğildiği konulardan başka bir tanesini de göç olgusu oluşturmaktadır. Örneğin, Lucassen'lerin yazdığı *Globalising Migration History*, (Göç Tarihini Küreselleştirmek) yaklaşık 500 yıllık zaman diliminde hem küresel göç modelleri ortaya çıkarmaya çalışmakta hem de karşılaştırmalar yapmaktadır (Lucassen ve Lucassen, 2014). Benzer şekilde Hoerder'in geniş çaplı çalışması *Cultures in Contact* (Temas Halindeki Kültürler) da göçü anlamadan toplumdaki değişimin anlaşılamayacağını aktarmaktadır (Hoerder, 2002). İki kadar geniş çaplı olmasa da tarihçiler göç alanında daha fazla eser vermeye başlamıştır. Bu trendde küresel tarih yaklaşımının olduğu kadar günümüz dünyasında yaşanan göç dalgalarının da etkisi olduğu açıktır. Küresel tarihin konjonktürel olarak etkilendiği bir diğer alan ise çevre tarihidir. Bu alan bir sonraki bölümde biraz daha ayrıntılı incelenecektir.

Alandaki bu gelişim, küresel tarihyazımına ilgiyi arttırdığı gibi eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Conrad'a (2016) göre, küresel tarihin güçlü yönleri olduğu kadar zayıf tarafları da bulunmaktadır. Öncelikle, küresel tarih küreselleşmenin siyasi savunusu değildir. Bir başka deyişle alan, küreselleşmenin methedildiği ya da savunulduğu bir tarih anlatısı olarak düşünülmemelidir. İkincisi, sınırları ortadan kaldıran bir alan olarak küresel

tarihyazını olaylar ya da coğrafyalar arasındaki bağlantıları veya insanların ya da ürünlerin devinimini sıkça olumlamaktadır. Ancak savaşlar ya da zorunlu göçler örneğinde olduğu gibi her bağlantı ya da hareket olumlu bir yöne işaret etmemektedir. Son olarak, bazı çalışmalar sınırsızlaştırma (*deterritorialization*) çabası içinde yazını fazlaca genelleştirmektedir ki bu da ayrıntıların gözden kaçmasına sebep olmaktadır (Conrad, 2016: 223-228). Kısacası, küresel tarih tarihyazımına yenilik getirirse de birçok farklı noktadan eleştirilebilir görülmektedir.

2.3. Küresel ve Ulus-ötesi Tarihin Farklı Alanlara Etkisi: Diplomasi Tarihi Örneği

Son on yıllık dönemde, başlığında “küresel” sözcüğü geçen makale ve kitap sayısında muazzam bir artış olmuştur. Alanın günümüzdeki popülerliği göz önünde tutulduğunda, bu eserlerin sayısının daha da artacağı düşünülebilir. Aynı durum Iriye'nin küresel ile “neredeyse” aynı anlamda kullandığı ulus-ötesi sözcüğü için de geçerlidir. Küresel ve ulus-ötesi kavramları özellikle uluslararası ilişkiler alanında çalışan akademisyenler ve uluslararası ilişkiler/diplomasi tarihçileri tarafından sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda uluslararası ilişkiler alanında giderek daha fazla akademisyen disiplindeki batı hâkimiyetini sorgulamaktadır. Örneğin, Acharya “Küresel Uluslararası İlişkiler” yaklaşımı ile ilgili disiplinin farklı teorik, epistemolojik ve metodolojik yönelimleri gizlemek yerine öne çıkarması gerektiğinin altını çizmektedir (Acharya, 2014: 656). Benzer bir biçimde bu anlayış, sadece batı merkezli kavramsal çerçevelere dayanarak yazılmayan – örneğin Westphalia düzeni – daha küresel bir uluslararası ilişkiler tarihini de savunmaktadır (Acharya, 2014: 652-653).

Fakat küresel ya da ulus-ötesi dinamiklerin uluslararası ilişkiler ya da diplomasi tarihine izdüşümü sadece küresel uluslararası ilişkiler yaklaşımı ile sınırlı değildir. Ulusötesi aktörler (*transnational actors*) ve bu aktörlerin uluslararası ilişkilerdeki etkinliği (*transnational relations*) de (Clavin, 2005), son dönemde uluslararası ilişkiler ve diplomasi tarihi literatüründe değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bir başka deyişle, artık diplomasi tarihi, sadece devletler arası ilişkilerin ele alındığı bir alan olmaktan çıkmıştır. Bu bağlamda, *New Diplomatic History* (Yeni Diplomasi Tarihi) gibi yeni çalışma grupları kurulmuştur.² Günümüzde diplomasi tarihini geleneksel çerçevenin dışında çalışan akademisyenler ulus-ötesi aktörlerin - örneğin tüccarların, dini gruplar, çok uluslu şirketlerin ya da diasporaların – etkinlikleri ile ilgili eserler vermektedir. Ulus-devletin uluslararası ilişkiler tarihindeki önemini yadsımayan ama yeni anlatılar da oluşturarak diplomasi tarihi/uluslararası ilişkiler tarihi gibi alanları zenginleştirmektedir (Bkz. Papuççular ve Kuru, 2020; Kaiser, Leucht ve Gehler, 2010). Bu bağlamda 21. yüzyılda çokça konuşulan küresel yönetim gibi konuların da yine tarihyazımında yer almaya başladığı görülmektedir. Davies'in “A ‘Great

² *New Diplomatic History*, <<https://newdiplomachistory.org/>> (ET: 30 Eylül 2019).

Experiment' of the League of Nations Era" (Milletler Cemiyeti Döneminin Büyük Deneyi) isimli makalesi 20. yüzyıl dinamiklerinde küresel yönetişimin nasıl ele alınabileceği konusunda iyi bir örnek sunmaktadır. (Davies, 2012). İçeriğindeki tüm bu yenilikler sonucunda diplomasi tarihinin 20. yüzyılda kaybettiği ivmeyi yeniden yakaladığı ve yükselişe geçtiği araştırmacılar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir (Schweizer ve Schumann, 2008).

Sonuç olarak, küresel tarih 21. yüzyılda, özellikle de 2000'lerin ikinci on yılında dünya tarihine ve uluslararası ilişkiler/diplomasi tarihine birçok yenilik getirdi. 1990'lardan başlayan bu değişim küreselleşme olgusu ile paralel giderken, alanın tarihyazımındaki bugünkü ivmesi konjonktürel tartışmalardan farklı bir yol izlemektedir. Zira yukarıda da belirttiği üzere, 21. yüzyılın ikinci on yıllık döneminde konjonktür küreselleşmenin aleyhine değişirken, tarihyazımında küresel ve ulusötesi kavramsallaştırmaların yükselişine tanıklık edilmektedir. Kuşkusuz, önümüzdeki yıllarda bu durum sosyal ve beşerî bilimciler tarafından daha çok tartışılacak ve tarihyazımının bugünkü durumunun değişip değişmeyeceği görülecektir.

3. YENİ GEREKLİLİKLER: ÇEVRE TARİHİ, DUYGULAR TARİHİ VE NÖRO-TARİH

21. yüzyılda çevre meseleleri insanların hayatlarında daha büyük bir yer kaplamaya başladı. İnsanların çevre ile olan ilişkisinin daha çok sorgulanması dünyanın bugün içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde pek de sürpriz görünmemektedir. Küresel ısınma son yıllarda dünyaya dair en çok konuşulan meselelerden biri hâline geldi. Sadece 2019 yılında, buzullardaki sıcaklığın olması gerekenden çok daha yüksek olduğu ve böyle giderse tahmin edilen erimenin beklenenden daha çabuk gerçekleşeceğine dair sayısız haber yayımlandı (Euronews Türkçe, 2019). Canlı türlerinin karşı karşıya kaldığı yok olma tehlikesine ek olarak bilim insanları, 2050 yılında milyonlarca insanın çevre ve su krizi sebebiyle "iklim mültecisi" olacağını tahmin etmektedir (Açık Radyo, 2017). Acil çözüm bekleyen bu sorunlar için kapsayıcı önlemlerin alınması gerekliliğine rağmen dünya ekonomisini yönlendiren devletlerin bu konuda isteksiz olduğu görülmektedir.

Siyasetin ve sıradan insanların gündeminde böylesi yer tutan ekolojinin, 21. yüzyılda tarihyazımını da derinden etkilediği söylenmelidir. Öyle ki, gerek yukarıda ayrıntılı bir şekilde incelenen küresel tarihin bir parçası olarak gerekse de daha sınırlı coğrafi eğilimlerle yapılan çevre tarihi (*environmental history*) çalışmalarının sayısı giderek artmaktadır. Aslında bu alanın ilk ortaya çıkışı 1960'lara kadar gitmektedir. Bu dönemde çevre tarihi çalışmaları büyük oranda "çevrecilik" düşüncesiyle ve dönemin ruhunu yansıtan aktivizmle bağlantılı bir şekilde ilerlemiştir (Locher ve Quenet, 2009). Günümüzdeki çevre tarihinin yükselişinde de ekolojik hassasiyetlerin önemli rolü olduğu söylenmelidir.

Çevre tarihi farklı şekillerde ele alınmaktadır. Örneğin, J.R. McNeill ve Peter Engelke *The Great Acceleration*'da (Büyük İvme) insanın doğayı nasıl şekillendirdiğini küresel bir tarih anlayışıyla aktarırken (McNeill ve Engelke, 2014), Jared Diamond'ın çokça eleştirilen ve çevre tarihçilerini türü ile ilgili ikiye bölen kitabı *Çöküş*, çevrenin toplumları ve medeniyetleri nasıl şekillendirdiğini analiz etmektedir (Diamond, 2019). Farklı söylemlerine ek olarak çevre tarihi, aynı zamanda kültür tarihi, siyasi tarih ve savaş tarihi gibi alanları da şekillendirmektedir. Özellikle savaş tarihinde çevre, çarpışmaların kurbanı olarak resmedildiği gibi aktif katılımcısı ya da belirleyicisi olarak da anlatılmaktadır (Keller, 2009; Gutmann, 2015; Brown, 2013). Uluslararası ilişkiler tarihi açısından bakıldığında ise, daha fazla araştırmacının çevrenin devletlerin diplomatik müzakerelerindeki yerini tarihsel perspektiften incelediği görülmektedir (bkz. Wöbse, 2008; Flippen, 2008). Kısacası çevre tarihi ayrı bir alan olarak hızla geliştiği gibi, tarihyazımının diğer alanlarını da etkiler vaziyettedir.

Çevre tarihine dair yazın birçok farklı açıdan eleştirilmektedir. Farklı yazarlar, çevre tarihinin az da olsa referans noktası olarak ulus-devleti ele almasını, yazında genel olarak hep insan eliyle ortaya çıkan olumsuzluklara odaklanılmasını ya da tam tersi bir şekilde aktörlerin eyleminin görmezden gelinerek coğrafi ya da çevresel determinizmin vurgulanmasını tenkit etmektedirler (McNeill, 2010: 164-166). Bu noktada, özellikle yine son dönemde çokça konuşulan insan-sonrası teoriden (*post-human theory*) bahsetmek gerekir. İnsan-sonrası teori içinde çok farklı düşünceleri barındıran kuramlar bütünüdür. Bu sebeple insan-sonrasının burada derin bir analizini yapmak bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır. Ancak, insan-sonrası kuramın insanı dünyanın merkezine koyan ve biricik gören anlayışı ve toplum ve doğa ikiliğini reddetmesi, yine mevcut çevre tarihinin de eleştirilmesini beraberinde getirmektedir (bkz. Phillips, 2015). Bu duruş henüz somut bir yazın üretmemiş olsa da insan sonrası kuramın çevre tarihine ne gibi değişiklikler getireceği sonraki on yıllarda ortaya çıkacak gibi görünmektedir.

Geçmiş çevre tarihi gibi 20. yüzyıla giden ancak 21. yüzyılda yeni yaklaşımlar ile artan şekilde çalışılan bir başka alan ise duygular tarihidir (*history of emotions*). Acı, korku ya da tiksinti gibi duyguların tarihi yazılırken, bu duyguların her toplumda var olduğu, ancak toplumların bu duyguları farklı yaşadığı, yani duyguların biyolojik olduğu kadar kültürel de olduğu öne sürülmektedir (Smail, 2008: 114-115). Duygular tarihi, bazı olguları tam olarak açıklayamasa da o olgulara dair farklı perspektifler ortaya koymaktadır. Örneğin, korku üzerine yazdığı makalesinde Boddice, günümüzde genel olarak her toplumda bulunan aşırı korkusunun – ve hatta buna bağlı karşıtlığının – geçmişte aşırı tam olarak işe yarayınca kadar yapılan uygulamalarla ve bu uygulamaların çok fazla kişinin ölümüne sebep olmasıyla ilişkili olduğunu savunmaktadır (Boddice, 2016). Bunun tarihsel ve kültürel aktarımla aşırı korkusuna sebep olduğunu öne sürmektedir (Boddice, 2016). Vurgulardan da anlaşılacağı üzere, duygular tarihi

kültür kavramı ile yakından ilişkilidir. Ancak, alanı salt kültür tarihi olarak da nitelememek gerekir. Zira duygular tarihi, yahut korku ya da utanç gibi duygular, uluslararası ilişkiler ve uluslararası ilişkiler tarihi yazınında da yer edinmeye başlamıştır (örnek için bkz. Fattah ve Fierke, 2009).

Duygular tarihiyle birlikte gelişen bir alanı ise nöro-tarih (neuro-history) oluşturuyor. Bilişsel ve hormonal süreçler ile evrimsel biyolojinin insan davranışına etki ederek hem insanların hem de toplumların davranışlarına farklı açıdan bakan nöro-tarih anlayışı da tarihi, siyaseti ve toplumları farklı bir biçimde incelemeye çalışmaktadır. Nöro-tarihle ilgilenen yazarlar, 20. yüzyılın ikinci yarısında ABD’de artan şiddetin geleneksel bir tarih anlatısında sosyo-ekonomik olarak açıklanacağını, ancak uyarıcıların insan davranışını etkilediğini dikkate alan bir nöro-tarihçi için o dönemde su, hava ve toprakta artan kurşun oranlarının yükselen öfkeyi anlamak için ek bir girdi olacağını söylemektedir (Boddice, 2017: 13). Hem nöro-tarih hem de duygular tarihi ilerleyen dönemde tarihyazınında gelişmesi daha çok beklenen alanları oluşturmaktadır. Biyolojiye, insan davranışına ve toplumsal duygulara odaklanmak, siyasetten ekonomiye bilinen olguları farklı yaklaşımla okumayı beraberinde getirecektir.

4. ÇAĞIN GETİRDİKLERİ (VE GÖTÜRDÜKLERİ): DİJİTAL TARİH VE SÖZDE TARİH (PSEUDO-HISTORY)

21. yüzyılda tarihyazımı küresel ölçekte değişip disiplinin alt alanları giderek genişlerken tarihin metodolojisinde ve kaynaklarında da birtakım değişiklik yaşandı. Bu bağlamda yaşanan en büyük dönüşüm dünyanın dijital çağa giriş yapmasıyla oluştu. Dijital çağ eğitim kurumlarının ve programlarının çehresini değiştirdi. Böylece dijital beşerî bilimler (*digital humanities*) ve dijital tarih (*digital history*) de kurumsal bir kimlik kazandı; üniversitelerde araştırma merkezlerine ve anabilim dallarına dönüştü (Battershill vd, 2017: 8). Günümüzde alana dair projelere verilen fonlar ve iş ilanları giderek artış göstermektedir.

Dijitalleşmenin tarih disiplinine yaptığı en önemli katkı arşivlerin dijital ortama aktarılması ya da tamamen dijital arşivlerin oluşturulmasıdır. Bugün bir tarihçi herhangi bir konu üzerine araştırma yapmak istediğinde başvurduğu ilk kaynak internet, kütüphane ve arşivlerin kataloglarıdır. Bu, tarihçiye arşivde ne bulabileceği ile ilgili bilgi verdiğiinden araştırmacının işini bir hayli kolaylaştırmaktadır. Bazı arşivlerin sadece kataloglarına değil, belgelerin kendisine de online olarak ulaşılmaktadır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri de araştırmacıya belgelerin bir kısmına çevrimiçi ulaşım sağlanmasını tanımlamaktadır. Benzer bir yaklaşım, dijitalleştirilmeleri tamamlanmış klasörler için İngiliz Ulusal Arşivleri’nde görülebilmektedir. Bu şekilde ulaşılabilen belge sayısı ve çeşitliliği giderek artmaktadır. Aynı zamanda, dijital sözlük ve çeviri ekipmanlarının da yaygınlaşması tarihçilere – tam anlamıyla olmasa bile – dil konusunda yardımcı olabilmektedir. Fakat özellikle bir arşivin sadece dijital ortamda bulunması bilgi/belgenin gelecekte de ulaşılabilirliğine dair

birtakım kuşkuları da beraberinde getirmektedir (Brennan, 2018: 5). 2018 yılında *Resmî Gazete*'nin kâğıda basımından vazgeçen Türkiye'de de benzer bir tartışma yaşanmış ve siber saldırı ya da internette yaşanacak bir sorunun tehlikelerine dikkat çekilmişti (Cumhuriyet, 2018).

Dijital dönüşüm ile tarihçilerin başvurduğu kaynakların sayısında da artış oldu. Sadece dijital arşiv belgeleri değil, sosyal medya kanalları da tarih çalışmaları için referans noktası olmaya başladı. Fakat dijital tarih sadece dijital ortamdaki veri ve bilgilerin kullanılmasından sınırlanamaz. Zira tarihsel bilgi de artık dijital ortamda üretilip yayılmaya başlamıştır. Dijital tarih platformları ve içerikleri tarih disiplininin daha çok insana yayılmasını sağlamakta ve tarih geçmişe kıyasla daha büyük bir sosyal etki bırakmaktadır (Brennan, 2018: 3). Daha çok insanın tarihle ilgilenmesi, disiplinin küçük ve geleneksel bir grup insanın tekelinden çıkıp demokratikleşmesi anlamına da gelmektedir.

Dijital tarih, dijital arşivler ve internet ortamında hazırlanan yazın kadar, bilgisayar programları ve yazılımlarından da yararlanmakta; kliometri çalışmaları veya interaktif haritalar bu şekilde yapılmaktadır (Brennan, 2018: 4). Dijital dönüşümün tarih disipliniyle olan ilişkisinde tartışılan bir başka mesele de video/bilgisayar oyunlarıdır.³ Bu konuda tarihçiler iki farklı fikre sahiptir. Bir kısmı, oyunların sadece efsanelerden oluştuğunu ve bu sebeple “gerçek” tarih bilgisinin öğrenilmesinde böyle bir yöntemden yararlanılamayacağını belirtmektedir (Kapell ve Elliot, 2013: 360). Diğer tarihçiler ise bu oyunlardan nesnel tarihsel bilgi öğrenilemeye bile, kişinin geçmişin deneyimlerini ve beklentilerini doğru kavrayacağını söylemektedir (Kapell ve Elliot, 2013: 361). Kamunun zihnindeki geçmişle tarihçilerin ürettiği geçmiş arasında bir uçurum olduğu ve oyunların bu uçurumu kapatabileceğine dair iddia bu alanda çalışan akademisyenler tarafından ciddi bir biçimde sorgulanmaktadır (Champion, 2015: 76). Bu sorgulama gayet yerinde görünmektedir, zira çalışmanın başında da belirtildiği gibi, yaşanan çağ aynı anda birçok karşıtlığı içinde barındırmaktadır. Bilgisayar oyunları kişiyi geçmişi deneyimledikten sonra o geçmişi araştırmaya da itebilir, ancak tam tersine, oyunun içinde bulunan efsaneye de inandırabilir. Bu mesele, bugün tarihin en önemli problemlerinden birini oluşturuyor.

Oxford Sözlükleri 2016'da “gerçek sonrası”nı (*post-truth*) yılın sözcüğü olarak ilan etti. Kamunun düşüncelerinin hakikat yerine duygu ve inançlarla şekillenmeye daha yatkın olduğunu anlatmaya yarayan sıfat sıklıkla siyaset için kullanılsa da içinde bulunduğumuz çağ da niteler hâle geldi. Bu bağlamda tarih disiplini de gerçek sonrası dönemden oldukça etkilendi.

Aslında sözde tarih denilen ve nesnel tarihle bağı olmayan olgunun varlığı, 21. yüzyıldan çok daha gerilere gitmektedir: Sözde tarih modern dönemin başlangıcından beri vardır (Fritze, 2009: 13-14). Hatta, sözde tarihin insanlık tarihi kadar eski olduğu da söylenebilir. Sözde tarihçiyi nesnel tarihçilik yapan bir araştırmacıdan ayıran birçok özellik vardır.

³ Örneğin; *Age of Empires, Valiant Hearts: The Great War, Civilization*.

Gerçek bir tarihçi çoğu zaman tüm kanıt ve belgeleri inceleyerek bir çıkarımda bulunurken, sahte tarihçi tek bir kanıt ya da belgeden yararlanıp düşüncesine uymayan bilgi ile çalışmaz (Fritze, 2009: 12). Kısacası, sadece bulmayı umduğu ile ilgilenir. Ciddi tarihçiler yorumlar konusunda anlayamayıp tartışır, ancak temel bilgiler konusunda çoğu zaman hem fikirlerdir, sözde tarihçiler gibi kesinkes olan bir şeyi ya da yaşadığı kayıtlardan görülen bir kişinin varlığını reddetmezler (Fritze, 2009: 15). Ve sözde tarihçiler genellikle ırkçılık ve fanatizmle uyumlu çalışırlar (Fritze, 2009: 11).

Sözde tarihin varlığı çok eskilere dayansa da dijital dünyanın gerçek sonrası döneminde etkisini arttırmıştır. Zira sözde tarihsel bilginin önceki çağlardaki ve hatta modern dönemdeki yayılma hızıyla, bugünkü yayılma hızının çok farklı olduğunu iddia etmek abartılı olmayacaktır. Sosyal medyanın kütüphanenin olmadığı köylere ulaşabildiği bir çağda yanlış bilginin yayılma hızına, gerçek sonrası dönemin sıradan insanının hakikatle olan zayıf bağı eklendiğinde, 21. yüzyıl tarihçisinin zorlu görevi ortaya çıkmaktadır. Tarihçiler, yukarıda da bahsedilen ve disipline oldukça katkı sağlayan dijital dönüşümün aynı zamanda sözde tarihe de katkı sağlayabildiği, yine karşıtlıkların aynı anda yaşandığı bir dönemi deneyimlemektedir.

5. COVID-19 PANDEMİSİ VE TARİHYAZIMI

Bu çalışmanın yazım süreci, Covid-19 pandemisi ile aynı döneme denk geldi. Aralık 2019'da Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan yeni koronavirus hastalığı Mart 2020 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edildi. Devam eden pandeminin gidişatı ya da bitişi 2021 yılı itibariyle bilinmezliğini koruyor. Ancak herkes pandeminin önemli toplumsal, siyasal ve iktisadi sonuçlarının olduğu ve olacağı konusunda hemfikir görünüyor. Bu sebeple, pandeminin sosyal ve beşerî bilimlere de etkisinin olacağı öngörülebilir. Peki pandemi ve tarihyazımı için ne söylenebilir?

Tarihyazımındaki paradigmatik değişimler nispeten uzun sürede gerçekleşmektedir. Bu çalışmada da görülebileceği gibi, örneğin, küresel tarihin yükselişe geçtiği dönem küreselleşme olgusunun hız kazandığı dönem ile örtüşmemektedir. Bu bağlamda, Covid-19 pandemisinin siyasal, toplumsal ve iktisadi alanda ortaya çıkaracağı dönüşümlerin tarihyazımına kısa sürede yansımayaacağı iddia edilebilir. Zaten, pandeminin kısa süreli ve öngörülebilir sonuçlarının yanında, daha uzun süreli ve daha az tahmin edilebilecek tarafları da olacaktır.

Ancak, tarihyazımındaki paradigmatik değişimler bir tarafa bırakıldığında, pandeminin 2020 Mart'ının hemen sonrasında tıp tarihi ya da bilim tarihi gibi alanları öne çıkardığı da söylenmelidir. Mayıs 2020'de *Centaurus*'ta çıkan "Histories of Epidemics in the Time of Covid-19" (Covid-19 Döneminde Epidemilerin Tarihi) özel sayısı da Covid-19 pandemisinin şokuyla insanların tarihten bazı pratik bilgiler kazanmak için

geçmişte yaşanan pandemilerle ilgilenmeye başladığının altını çizmektedir (Charters ve McKay, 2020: 224). Pandeminin bir süre daha yaşantıları etkileyeceği hesaba katıldığında, geçmiş pandemilerin tarihinin farklı düzlemdeki sonuçları ile birlikte incelenmeye devam etmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bir başka deyişle hem tarihçiler hem de pandemiye farklı şekillerde ele alan sosyal ve beşerî bilimciler, örneğin, kara veba, kolera ya da İspanyol gribiyle ilgili bilgi birikiminden yararlanacak ve hatta bu bilgi birikimini de dönüştüreceklerdir. Bu bağlamda geçmiş pandemilerin tarihyazımının diğer alanlarda çalışan sosyal bilimciler için de – örneğin iktisatçılar ve siyaset bilimciler – veri sağladığını söylemek gerekir. Fakat Nühket Varlık'ın da belirttiği gibi, Covid-19'un zorlu koşullarında sadece günümüz için “analojiler” oluşturma çabası geçmişin yanlış kullanımı tehlikesini de beraberinde getirmektedir ki bu da tarihçilerin özellikle dikkat etmesi gereken bir hususu teşkil etmektedir (Varlık, 2020: 178). Benzer şekilde, Covid-19 pandemisinin disiplinle olan tek bağlantısının “tarihten ders alma” isteği olamayacağını, aksine pandeminin insanın doğayla ve diğer canlılarla olan ilişkisini ele alan yazını da ön plana çıkarması gerektiğini savunan araştırmacılar da bulunmaktadır (bkz. Sivasundaram, 2020).

Pandeminin tarihyazımına olabilecek etkileri hakkında tahminde bulunmak şu an için kolay olmasa da küreselleşme ve ulus-devlet olgusunun olabileceği şekil bu konuda önemli rol oynayacaktır. Ancak pandemi ve tarihyazımından bahsedilirken ele alınması gereken bir başka husus daha bulunmaktadır: Araştırma yöntemleri. Pandeminin tarihçiler için yukarıda bahsedilen dijital imkânları hızlandırdığını söylemek mümkündür. Kuşkusuz, yurtiçi ve yurtdışı hareketliliklerin azaldığı böylesi bir dönemde arşivlere ulaşım zorlaşmıştır. Ancak dijitalleşme ile bu durumun tarihçiliğe olabilecek ağır etkileri de bir nebze hafiflemiştir. İçinde arşiv materyallerini de barındıran birçok veritabanı araştırmacılara belirli sürelerle bedelsiz sunulurken Türkiye’de de devlet arşivleri dijital belgelerini araştırmacılara ücretsiz okuma fırsatı vermiştir. Yurtdışındaki arşivlerin de bu dönemde hem dijitalleşme inisiyatiflerini hızlandırdığı hem de mevcut dijital malzemeyi okuma ücretsiz bir biçimde sağladığı görülmüştür. Kısacası, arşivlere “yerinden” erişimin zorlaştığı bu dönemde, dijital belge, veritabanı ve arşivlerin ulaşılabilirliği kolaylaşmıştır.

Sonuç

Bu makalede ele alınan konuların kökeni çoğunlukla 21. yüzyıldan öncesine dayanmaktadır. Fakat oluşum aşaması hangi izleğe denk gelirse gelsin, hepsinin bu denli önemli kazanması 21. yüzyıla tekabül etmektedir. Küreselleşme ile önem kazanmış küresel ve ulusötesi tarih son on yıldaki siyasi konjonktürün aksine değerli bir ivme kazanmış gibi görünmektedir. Bu alanda verilen derslerin ve basılan kitap sayısının arttığı, alanın popülerleşmesiyle beraber konu ile ilgili uluslararası dergilerin yayımlandığı ve tarihçilere verilen araştırma bursu ve fonlarında bu alanların öne çıktığını söylemek mümkündür.

Küresel ve ulusötesi tarih popüler alanlar olarak yükselirken tarihin diğeri bazı alt alanlarına da etki etmiştir. Örneğin, tarih disiplininin en geleneksel alanlarından biri olan diplomasi tarihi bu gelişmeyle beraber dönüşmeye başlamıştır. Yeni diplomasi tarihi/yeni siyasi tarih adı altında yapılan çalışmalarda devletler arasındaki ilişkilere ek olarak farklı aktörlerin de ele alındığı bir literatür hızla gelişmektedir. Benzer şekilde, çevre tarihi gibi alanlar da hem bu değişimden hem de konjonktürün gerekliliklerinden etkilenecek yeni bir ivme kazanmıştır.

21. yüzyılın bu dinamikleri içerisinde tarihyazımının geçirdiği dönüşümlere ek olarak tarihinin durduğu yer de önem kazanmaktadır. Geleneksel tarihcilik ve dijital dönüşüm arasında iyi bir denge kurması gereken tarihinin sadece üniversite değil üniversite dışındaki dünyada da görevlerinin olduğu bir zaman dilimi yaşanmaktadır. Zira dijitalleşme bir taraftan tarihinin kaynaklara ulaşmasını kolaylaştırmaktadır ki bu araştırma açısından oldukça olumlu bir gelişmedir. Ancak diğeri taraftan internet teknolojileri “sözde tarih”in yaygınlaşma hızını da arttırmaktadır. Böylece tarihcilerin günümüzde bu durumla mücadele etme gibi bir misyonu da ortaya çıkmıştır.

Son olarak, tarih disiplininde yapılmış bir çalışma, tarihyazımının nereye doğru gideceğini, ya da geleceğin konjonktürünü tahmin edemez. Bu durum içinden geçilmekte olan pandemi dönemi açısından da geçerlidir. Bu bakımdan gerek küresel tarihin gerekse de diğeri alanların tam olarak nereye doğru gidebileceği konusunda fikir yürütmek bu çalışma açısından imkânsızdır. O yüzden çalışmayı bitirirken, tarihinin asıl ilgisini çekenin birkaç on yıl içinde bu çalışmanın nasıl revize edilebileceğini düşünmek olduğunu söylemek gerekmektedir.

Kaynakça

- Acharya, A. (2014). “Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies”. *International Studies Quarterly*. 58 (4). ss. 647–659.
- Açık R. (2017). *İklim Göçmenleri*, 22 Kasım. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2019. <http://acikradyo.com.tr/acik-gazete/iklim-gocmenleri>
- Battershill, C. vd. (2017). *Scholarly Adventures in the Digital Humanities: Making the Modernist Archives Publishing Project*. New York: Palgrave Macmillan.
- Boddice, R. (2007). “The History of Emotions: Past, Present and Future”. *Revista de Estudios Sociales*. 62, ss.10-15.
- Boddice, R. (2016). “Vaccination, Fear and Historical Relevance”. *History Compass*. 14 (2). ss. 71-78.

- Brennan, C. (2018). "Digital Humanities, Digital Methods, Digital History, and Digital Outputs: History Writing and the Digital Revolution". *History Compass*. 16 (10). ss. 1-12.
- Brown, K. (2013). *Plutopia: Nuclear Families, Atomic Cities, and the Great Soviet and American Plutonium Disasters*. New York: Oxford University Press.
- Burke, P. (1990). *The French Historical Revolution, Annales School, 1929 - 1989*. Cambridge: Polity Press.
- Champion, E. (2015). *Critical Gaming: Interactive History and Virtual Heritage*. Surrey: Ashgate.
- Charters, E. M. Richard A. (2020). "The History of Science and Medicine in the Context of COVID-19". *Centaurus*. 62. ss. 223– 233.
- Clavin, P. (2005). "Defining Transnationalism". *Contemporary European History*. 14 (4). ss. 421-439.
- Conrad, S. (2016). *What is Global History?* Oxford & Princeton: Princeton University Press.
- Cumhuriyet. (2018). *98 Yıllık Resmi Gazete Artık Basılmayacak*, 17 Eylül. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2019. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1085451/98_yillik_Resmi_Gazete_artik_basilmayacak.html.
- Davies, T. (2012). "A "Great Experiment" of the League of Nations Era: International Nongovernmental Organizations, Global Governance, and Democracy Beyond the State". *Global Governance*. 18 (4). ss. 405-423.
- Diamond, J. (2019). *Çöküş*. İstanbul: Pegasus.
- Diamond, P. (der.). (2018). *The Crisis of Globalization, Democracy, Capitalism and Inequality in the Twenty First Century*. London, New York: I.B. Tauris.
- Euronews Türkçe. (2019). *Grönland'da Rekor Buzul Erimesi Tespit Edildi*, 16 Haziran. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2019. <https://tr.euronews.com/2019/06/16/gronland-da-rekor-buzul-erimesi-tespit-edildi>.

- Fattah, K. F. K. M. (2009). "A Clash of Emotions: The Politics of Humiliation and Political Violence in the Middle East". *European Journal of International Relations*. 15(1). ss. 67–93.
- Flippen, J. B. (2008). "Richard Nixon, Russell Train, and the Birth of Modern American Environmental Diplomacy". *Diplomatic History*. 32. ss. 613-638.
- Fritze, R. H. (2009). *Invented Knowledge: False History, Fake Science and Pseudo-Religions*. London: Reaktion Books.
- Gutmann, M. (2015). "The Nature of Total War: Grasping the Global Environmental Dimensions of World War II". *History Compass*. 13 (5). ss. 251-261.
- Hobsbawm, E. (2008). *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. İstanbul: Everest.
- Hoerder, D. (2002). *Cultures in Contact, World Migrations in the Second Millenium*. Durham: Duke University Press.
- Iggers, G. G., Wang, E. (2013). *A Global History of Modern Historiography*. New York: Routledge.
- Iggers, G. G. (2000). *Bilimsel Nesnellikten Post-Modernizme, Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Iriye, A. (2013). *Global and Transnational History, The Past, Present and Future*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kaiser, W. vd (der.) (2010). *Transnational Networks in Regional Integration. Governing Europe 1945-1983*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kapell, M. W., Elliot A. B. R. (der.) (2013). *Playing with the Past, Digital Games and the Simulation of History*. New York, London: Bloomsbury Academic.
- Kaye, H. J. (1995). *The British Marxist Historians, An Introductory Analysis*. New York: St. Martins Press.
- Keller, T. (2009). "The Mountains Roar: The Alps during the Great War". *Environmental History*. 14 (2). ss. 253–74.

- King, S. D. (2017). *Grave New World, The End of Globalization, The Return of History*. New Haven, London: Yale University Press.
- Lang, M. (2006). "Globalization and Its History". *Journal of Modern History*. 78 (4). ss. 899-931.
- Locher, F., Quenet, G. (2009). "Environmental History: The Origins, Stakes, and Perspectives of a New Site for Research". *Revue d'histoire Moderne et Contemporaine*. 59 (4). ss. 7-38.
- Lucassen J., Lucassen L. (2014). *Globalising Migration History, The Euroasian Experience (16th-21st centuries)*. Leiden, Boston: Brill.
- McNeill J. R., Engelke, P. (2014). *The Great Acceleration: An Environmental History of the Anthropocene since 1945*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- McNeill, J. R. (2010). "The Historiography of Environmental History", *The Oxford History of Historical Writing*. (der. D. Woolf). Oxford: Oxford University Press, ss. 159-176.
- Middell, M., Nauman, K. (2010). "Global History and the Spatial Turn: From the Impact of Area Studies to the Study of Critical Junctures of Globalization". *Journal of Global History*. 5 (1). ss. 149-170.
- Mikaberidze, A. (2020). *The Napoleonic Wars: A Global History*. New York: Oxford University Press.
- Motadel, D. vd. (der.) (2019). *The Global Bourgeoisie: The Rise of the Middle Classes in the Age of Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Olivié, I., Gracia, M. (2020). "Is This the End of Globalization (As We Know It)?" *Globalizations*. 17 (6). ss. 990-100.
- Osterhammel, J. (2014). *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Phillips, D. (2015). "Posthumanism, Environmental History, and Narratives of Collapse". *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*. 22 (1). ss. 63-79.
- Rappaport, E. (2017). *A Thirst for Empire, How Tea Shaped the Modern World*. Princeton: Princeton University Press.

- Schneider, A., Woolf, D. (der.) (2011). *The Oxford History of Historical Writing, 1945 to the Present*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Schweizer, K. W., Schumann, M. J. (2008). "The Revitalization of Diplomatic History: Renewed Reflections". *Diplomacy & Statecraft*. 19 (2). ss. 149-186.
- Sivasundaram, S. (2020). "The Human, The Animal and the Prehistory of COVID-19". *Past & Present*. 249 (1). ss. 295-316.
- Skocpol, T. (1987). "Social History and Historical Sociology: Contrasts and Complementarities". *Social Science History*. 11 (1). ss. 17-30.
- Smail, D. L. (2008). *On Deep History and the Brain*. Berkeley, LA, London: University of California Press.
- Stearns, P. N. (2010). *Globalization in World History*. New York: Routledge.
- Stone, L. (1979). "The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History". *Past & Present*. 85. ss. 3-24.
- Thangavel, P. vd. (2021). "Covid-19: Globalization—Will the Course Change?". *Vision*, ss. 1-4.
- Thompson, E. P. (2012). *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Thompson, W. (2004). *Postmodernism and History*. New York: Palgrave Macmillan.
- Varlık, N. (2020). "The Plague That Never Left: Restoring the Second Pandemic to Ottoman and Turkish History in the Time of COVID-19". *New Perspectives on Turkey*. 63. ss. 176–89.
- Wöbse, A. K. (2008). "Oil on Troubled Waters? Environmental Diplomacy in the League of Nations". *Diplomatic History*. 32 (4). ss. 519-53.

Extended Abstract

This article discusses the historiographical patterns in the 21st century and puts forward some insights about history writing. First, it argues that despite the increasing debates about the future of globalization and rising importance of the borders in the second decade of the 21st century, global history has started to experience its golden age. Global history which

transcends the histories restricted to the borders of nation-states and mostly challenges Eurocentric narratives of the world history deals with the issues such as migration, population, economy, environment etc. The term global history is sometimes used interchangeably with transnational history. Although there are some criticisms against global history such as the alleged overgeneralization of the facts, the number of the works produced in this field lately has increased significantly. This situation applies to transnational history as well. This article shows that the rise of global history – and transnational history as well – has affected the other sub-fields in history. For example, the history of international relations and diplomatic history, as one of the most traditional fields of history, have started to experience some changes in the 21st century parallel to the notions of global and transnational history. While transnational actors such as diasporas and multi-national corporations have started to be dealt with as influential actors in diplomatic history, the idea of global governance such as the history of international organizations have been increasingly analyzed recently, transcending the nation-state centric narratives in the field.

In addition to the rise of the global history, this article also shows that both the transformation and the necessities of the world in the 21st century have pushed several sub-fields to gain influence in historiography. One of these fields has been environmental history. It can be suggested that one of the reasons for the rise of environmental history has been the rising ecological concerns. How people shaped the environment and how the environment shaped the civilizations and the lives of the people have become two important themes that the environmental historians highlighted. Very similar to global history, environmental history has progressively influenced cultural history, war history and diplomatic history. For instance, some narratives about war includes the environment as the active participant to clash, or from another perspective, determinant of it. This article also focuses on the history of emotions the popularity of which have increased in the 21st century. It is important to note that although this field seems to remain on the confines of cultural history, the feelings of the “nations” have also been analyzed, showing new examples in the history of international relations. Last but not least, this article discusses neuro-history which is related to distant research fields such as evolutionary biology and is expected to gain influence in historiography in the near future.

Furthermore, this study emphasizes that the methodology and the resources of history has experienced several changes in the 21st century. The most important turning point in this respect came with the digital transformation. Digital history and digital humanities gained an institutional recognition in a way that related research centers and research funds have been established. Furthermore, the digital transformation has also brought about a transformation in the historical archives as many traditional archives have made attempts to digitize their sources. Searching online catalogs or even reaching the sources online without going to the archives in person

immensely assist the historians. However, the transformation of the world in the 21st century have also posed some challenges to the historians. This age, which has been called by many as the post truth era, has exacerbated pseudo-history. As a result, internet technologies have played a negative role as it eased the circulation of pseudo-history. Therefore, this article suggests that digital era and internet technologies have many positive and negative effects on history and history writing.

The last point that this article deals with is about the current situation that world experience, namely Covid-19 pandemic. Since the outbreak of the pandemic academics have problematized their own fields. They try to analyze the kinds of effects that the pandemic may have on their discipline. In this respect, this study emphasizes that it is difficult to foresee the exact results of the pandemic on historiography since paradigmatic shifts in history does not occur in the short term. However, it may well be suggested that the political, economic and social transformations related to the pandemic are likely to create some changes in history. What is observable in the short run, on the other hand, has been the interest of the historians in the former pandemics in order to understand the situation by linking the past with the present.